

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ
ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ

РЕФФЕРАТ

Мавзу: Педагогик технологиянинг мустақил фан сифатида
шаклланиши

Текширди: _____
Бажарди: Турапов О

ТОШКЕНТ-2016

РЕЖА:

- 1. Педагогик технологияларнинг тарихий ривожланиши.*
- 2. Педагогик технологиянинг моҳияти*
- 3. Педагогик технология тамойиллари.*
- 4. Педагогик технологиянинг умумий тузилмаси*

Кириш

Педагогик технология атамаси ва бу соҳадаги илк ишланмалар АҚШ да XX асрнинг 50-йилларида пайдо бўлди. 15-20 йилдан сўнг педагогик технология барча ривожланган мамлакатлар таълим соҳасини қамраб олди. Сўнгги йилларда педагогик технологиядан фойдаланиш географияси узлуксиз кенгайиб бормоқда.

Педагогик технологиянинг илк пайдо бўлиш даври илмий-техник тараққиётнинг (ИТТ) жадаллашуви билан белгиланади. Мазкур даврдаги фаннинг натижалари кашфиётлар оқимлари бўлиб, улар асосида техника ва технологияларнинг янги авлодлари яратилди. Ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар ўзининг илмталаблиги, оригиналлиги, мураккаблиги, юқори сифати ва сермаҳсуллиги билан ажрала бошлади. Ишлаб чиқариш усули ва шарт-шароити узлуксиз жадал ўзгариб борди, таълим тизими олдига тамоман янги талаблар қўйила борди.

Илмий техник тараққиёт жадаллашуви ва таълим тизимга у томонидан қўйиладиган талаблар нима билан белгиланади?

Биринчидан - фаннинг ўсиб бораётган ўрни билан, XX асрда айниқса унинг иккинчи ярмида, фаннинг тараққиёти энг юқори суръатларга эришди. Ҳар 10-15 йилда фан фаолиятининг асосий кўрсаткичлари икки мартадан ошиб борди. Шунинг учун, фаннинг тараққиёт конуни экспонента конунига бўйсунди деб фараз қилинади. Ҳозирги замонда фан тараққиётининг юқори суръатлари, ақлий меҳнатни автоматлаштириш орқали сақлаб турилмоқда.

Фаннинг жадал тараққиёти, илми-техник информациянинг тегишли тараққиётига олиб келади.

Фаннинг экспонента бўйича ривожини унинг кўчкисимон ривожини англатади. Зеро илмий-техник информациянинг ҳам ривожини кўчкисимон жараён ҳисобланади.

Информация оқимининг кўчкисимон ўсиш суръатини сақлаш, учун замонавий телекоммуникацион информационал тизимлар яратилмоқда ва фаолият кўрсатмоқда.

Кўриниб турганидек, фан ва ахборот ҳозирги замондаги ўсиш суръати ва ҳажми, 20-30 йил олдинги уларнинг ҳолатидан кескин фарқ қилади.

Фан тарққиёти, бу олий маълумотли мутахассисларнинг фаолияти доирасига киради. Шунинг учун, олий маълумотли мутахассисларни тайёрловчи тизим - замонавий ахборот оқимини ўзлаштириш, илмий-

тадқиқот малакалари, индивидуал ва мустақил ишлаш, илмий-техникавий ахборотлар ва ўқув-илмий адабиётлар билан ишлаш кўникмаларини ривожлантириш имкониятини таъминлаши лозим.

Иккинчидан - замонавий фаннинг кўчкисимон ривожи 2, 3 ва ундан ортиқ маълум фанлар уланмаларида янги фанлар пайдо бўлиши билан ҳам таъминланади. Масалан: биофизика, биокимё, информатика, физико-кимёвий механика ва кўпгина бошқа фанлар. Фан дарахти пайдо бўлади. Маълум фанлар уланмаларида туғилган янги фан - янги илмий йўналишлар, муаммолар, мавзулар ва илмий масалаларни ўз ичига олади. Бу масалаларни олий мактабнинг иқтидорли битирувчилари ечиши лозим.

Шунинг учун кадрлар тайёрловчи тизим оригинал ва ноанъанавий фикрлаш қобилиятини, ўз устига тизимли ва машаққат билан ишлаш малакаларини ривожлантириши лозим.

Талаба ажаблана олиши, ҳайратлана олиши лозим, шундагина у бошқаларни ўзининг ижодий меҳнати билан ҳайратлантира олади.

Учинчидан – фаннинг кўчкисимон ривожи ва шу қонуният билан ўсувчи илмий-техникавий ахборот, ахборотни узатиш ва қайта ишлаш тезлигини оширишга олиб келади, унинг асосида эса компьютер техникаси ётади. Замонавий ахборот тизимларидан фойдаланишни, ўқитишни индивидуаллаштиришсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шундай экан, замонавий ўқитиш тизимининг марказий ўзаги – ўқитишни индивидуаллаштиришдир. Шунинг учун ўқитишни индивидуаллаштириш, мустақил таълим, масофавий ўқитиш тизими технологияларини ишлаб чиқиш ва ўзлаштириш долзарб масалага айланиб қолди.

Тўртинчидан, муҳандислик ечимлар турининг кескин кўпайиши илмий-техник тараққиётининг хусусияти ҳисобланади. Материаллар, технологик жараёнлар, машиналар конструкцияларининг зудлик билан алмашинуви содир бўлади. Бошқарув тизимининг автоматлашув даражаси ошади ва илмий ютуқлар натижасини ишлаб чиқаришга қўллаш муддатларини қисқаради. Масалан, телефон алоқаси кашфиёти билан ундан фойдаланиш орасидан 56 йил ўтган бўлса, радиога-35, телевизорга-14, атом энергиясига-6, транзисторга-5 йил ўтди. Ҳозирги пайтда бу муддат, одатда 1 йилга ҳам етмайди.

Шундай қилиб, олий маълумотли мутахассислар тайёрловчи тизим, уларда ишлаб-чиқариш, техника технологиянинг узлуксиз ўзгариб турувчи

шароитига зудлик билан мослашувчанликни шакллантиришга йўналтирилиши зарур. Улар билимлар ҳаракатланувчанлиги, танқидий фикрлаш, ижод ва касбий фаолиятида эпчиллик каби хусусиятларга эга бўлиши лозим.

Бешинчидан, илмий-техник тараққиёт жадаллашуви шароитида унинг юксалиб боровчи талабларига жавоб берадиган мутахассисларни олий мактабда тайёрлаш учун ўқитишни жадаллаштириш, ўқитишда инсон организмининг, унинг онгини бутун имкониятларидан тўла фойдаланиш зарур бўлади. Яъни, тимсолли-томоша ўқитишни жадаллаштириш лозимдир. Бу эса, ўқитиш жараёнида ахборотлар беришда, ўқув материални тизимлаш ва туркумлаш усуллари, ўқитишни компьютерлаш, ўқув телевидениясидан фойдаланиш ва ҳ.к.ни англатади.

Олтинчидан, ҳар бир одам табиатан индивидумдир, яъни у фақат ўзига хос ўқиш ва ўрганишдаги зехни, қобилиятга эга бўлади. Демак, замонавий ўқитиш тизимининг вазифаси ўқувчининг индивидуал қобилиятини ҳисобга олиш ва ривожлаништиришдан иборат бўлиши керак.

Илмий-техник тараққиёти жадаллашуви шароитида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар илмталаб, оригиналлиги, мураккаблиги, юқори сифати ва сермаҳсуллиги билан ажралиб туради. Машина ва жиҳозлар унумдорлиги, улар пухталигининг кўп маротаба ошганлиги туфайли маҳсулот бирлигига сарф қилинадиган энергия ҳам бир неча маротаба камаяди. Бу шароитлар кадрлар тайёрлаш тизимига тегишли талаблар қўя бошлади.

Илмий техника тараққиёт жадаллашувидан олдинги даврда ишлаб чиқариладиган маҳсулот юқори пухталиги ва сифати билан ажарилиб турмас эди. Шунинг учун маҳсулотлар учун кафолатли таъмир муддатлари ўрнатилган эди, кафолатли таъмир эса ишлаб чиқариш корхоналари ҳисобидан бажарилар эди. Мазкур шароитларда анъанавий ўқитиш тизими, ишлаб чиқариш талабига жавоб берар эди. Ишлаб чиқариш шароитининг ўзгариши билан анъанавий педагогик асосида тайёрланган мутахассислар сифати қўйиладиган талабларга жавоб бера олмай қўйди.

Ўқитишнинг оммавийлиги ўсиб келаётган бир шароитда кўпчилик кадрларни тайёрлаш сифатда даражаси, ишлаб чиқариладиган маҳсулот сифатини ўсиш суръатидан, яъни илмий-техник тараққиёти жадаллашувидан, анча орқада қола бошлади.

Фан, техника ва технологиянинг жадал ривожланиши шароитида ўқитиш тизимига қуйидаги талаблар қўйилади:

а) индивидуал ва мустақил ишлаш, илмий-техник ахборот билан ишлаш малакаларини ривожлантириш;

б) оригинал ва ностандарт қарорлар, ишчанлик - қобилиятларини ривожлантириш;

в) ўқитишни индивидуаллаштириш (ўқишга турли қобилиятга эга бўлгани учун);

г) билим ҳаракатчанлиги, танқидий фикрлашганда мослашуванлик ва ижод, ишлаб чиқаришнинг зудлик билан ўзгарувчан шароитига мос эпчилликни шакллантириш.

Баён этилган, бир томондан педагогик технологиянинг содир бўлиш заруриятини тасдиқласа, иккинчи томондан у илмий техник тараққиёт жадаллашувининг маҳсулоти эканлигини намойиш этади. Шу сабабли, илмий техник тараққиёт тезлашувига 2...3 ва ундан ортиқ фанлар уланишларида пайдо бўладиган янги фанларнинг таъсирини алоҳида таъкидлаш зарур бўлади. Педагогик технология ҳам иккита фан – «педагогика» ва «технология»лар уланишида пайдо бўлга янги фанлардан биридир. Педагогик технология илмий техника тараққиёти жадаллашуви талабалари даражасида кадрлар тайёрлашуви талаблари даражасида кадрлар тайёрлашни таъминлаш имкониятини яратди. Педагогик технологиянинг таркибий қисмлари тегишли давр талаблари асосида ҳам пайдо бўладилар.

«Педагогика» бу кекса авлоддан ҳаёт учун зарурий бўлган ижтимоий тажрибаларни ёш авлодга бериш ва унинг ёш авлод томонидан фаол ўзлаштириш қонуниятларини ўрганадиган фандир.

Жамият тараққиёти, ҳар қайси янги авлод ўзининг ўтмиш авлодидан қолган меросни эгаллаб уни бойитиб кейинги авлодга қолдириш орқали вужудга келди. «Педагогика» атамаси қадимги Юнонистон (Греция)да пайдо бўлди, унинг негизини «педагог» сўзи ташкил этади. Қадимги Юнонистонда талабани мактабга кузатиб боровчи, машғулотларда ва улардан ташқарида унга хизмат қилувчи қулни педагог деб атаганлар. Юнонча «пейдагог» («пайди» - бола, «гогос» - етакловчи) сўзи, «бола етакловчи» маъносини англатади.

Шундай қилиб, «педагогика» юнончадан «болани етаклаш» сўзини билдиради. Мактабда машғулотларни ўқитувчилар – «дидискалар»лар ўтар эди («дидаско» - мен ўқийман, кейинроқ «дидактика» - ўқитиш назарияси пайдо бўлди). Муққадам билимнинг бу соҳаси фалсафа фани негизида амалга оширилар эди.

XVIII асрнинг бошларида инглиз файласуфи ва табиатшунос олими Френсис Бэкон (1561-1626 йй.) томонидан, педагогика фалсафа билимлари тизимидан чиқариб олинган эди. У 1623 йили «Афзалликлар ва фанларнинг кўпайиши ҳақида» чоп этилган асарида, педагогикани билимнинг алоҳида соҳаси сифатида «Ўқишга қўлланма» ҳақидаги фан деб атади. Ўша асрда педагогиканинг мустақил фан сифатдаги мақоми, машҳур чех педагоги Ян Амос Коменскийнинг (1542-1670 йй.) асарлари ва обрўи туфайли мустаҳкамланади. У ўзининг машҳур «Буюк дидактика» асарида, ўқув ишининг назарияси ва уни ташкил этишининг асосий масалаларини ишлаб чиқди.

Педагогиканинг предмети бу ўрганиш, таълим, тарбия шароитида инсон шахсининг йўналтирилган ривожланиш ва шаклланиш жараёни ҳисобланади.

Шундай қилиб педагогика, инсон шахсининг ривож ва шаклланиш моҳиятини ўрганиш ҳақидаги фан сифатда намоён бўлади. Шу асосда ўқитиш ва тарбия назарияси ва услубиёти махсус ташкил этилган педагогик жараён сифатида белгиланади. Педагогика фан сифатида, оммавий ўқитишни ташкил этишни талаб этадиган кенгайтирилган ишлаб чиқариш йўлга кўйилаётган даврда, пайдо бўлди.

«Технология» материаллар ёки ярим фабрикатларни олиш, ишлов бериш ва қайта ишлаш усулларини ишлаб чиқувчи ва такомиллаштирувчи илмий фандир.

«Технология» фани ҳам қадимги юнонистонда пайдо бўлди ва у иккита сўз – «техне» - санъат ва «логос» - ўрганиш – дан иборат. Ушбу даврда, бу ҳунарманднинг предметни тайёрлаш санъатига, устози раҳбарлиги остида (машқлар туфайли) ўзининг тиришқоқлиги ва табиий иқтидори орқали эришишини англатар эди.

Ҳунар ўрганиш индивидуал тарзда амалга оширилар эди. Кўпгина ҳолларда, ҳунар сирлари, фақат авлоддан авлодга, оилавий қариндош уруғларга ўргатилар эди. Авлоддаги узилишлар, маълум бир касб сирларини

XX асрнинг иккинчи ярмидаги илмий-техник тараққиёт жадаллашувининг беқиёс ва юқори талабларига жавоб берадиган педагогик технологиянинг пайдо бўлиши ҳам шу қонуниятга бўйсунди.

Жамият ва таълимнинг ривожини – бу иккиси ягоналашган тизим бўлиб, уни «жамият-таълим» тизими сифатида тасвирлаш мумкин. Бу тизим ишлаб чиқариш усули, ўқитиш воситалари ва ўқитиш тизими омиллари билан белгиланади (1.2-расм)

1.2-расм. «Педагогик технология» фанининг вужудга келиш объективлиги

Ушбу расмда XX асрнинг иккинчи ярмида «Педагогик технология»нинг фан сифатида вужудга келиши ва унинг асосий ривожланиш босқичлари, ўқитиш тизимининг ривожланиш объективлиги яққол акс эттирилган. Замонавий ривожланиш, фан жамиятнинг бевосита ишлаб чиқариш кучига айланганлиги билан белгиланади.

Шу билан бирга, педагогик технологиянинг пайдо бўлиши, ўқитувчилик фаолияти ҳам, бошқа ишлаб чиқариш фаолиятларидек, фаолият

тури эканлиги билан боғлиқдир. Педагогик технология атамаси, ҳали стандартлаштирилмаган, шунинг учун унинг анчагина таърифлари мавжуд. Мисол тариқасида педагогик технология (ПТ) нинг бир неча таърифларини келтирамиз.

ПТ – бу, ўқув вазиятларини лойиҳалаш асосидаги ўқитувчи ва ўқувчиларнинг алгоритмлаштирилган фаолиятидир.
(Пальчевский, Фридман)

ПТ – бу, олдиндан лойиҳалаштирилган ўқув-тарбия жараёнини, амалиётга тизимли ва кетма-кет тадбиқ этилишидир.
(В.П.Беспалько)

ПТ – бу, машиналар воситасида ўқитиш санъати ёки педагогик фаолиятни муҳандислик санъатига ўхшатишдир. (Г.Ильин)

ПТ – бу билимлар ўзлаштирилишининг барча жиҳозлари муаммоларини таҳлил этиш ва режалаштириш, таъминлаш, баҳолаш ва муаммолар ечимини бошқаришга қаратилган фаолиятни ташкил этиш усуллари ва воситалари, одамлар, ғояларни ўз ичига олувчи мажмуалашган жараён дир (АҚШнинг педагогик коммуникациялар ва технологиялар ассоциацияси).

Педагогик технологиянинг кўп таърифлари мавжудлиги, бу атаманинг стандартлаштирилмаганлигини инобатга олиб, унга нуфузли ташкилот ЮНЕСКО томонидан берилган таърифига мурожаат қилиш мақсадга мувофиқдир.

Педагогик технология бу - техникавий ва инсоний манбаларни ва уларнинг ўзаро боғлиқлигини инобатга олиб, ўз олдига таълим шакллари мақбуллаштириш вазифасини қўядиган, бутун ўқитиш ва билим олиш жараёнини, яратиш, қўллаш ва аниқлаш бўйича тизимли қарашидир.

Келтирилган бу таърифдан, педагогик технологиянинг – тизимлилиқ ва самарадорлик каби мажбурий белгиларини алоҳида таъкидлаш мумкин. Бунга педагогик технологиянинг мажбурий ташкил этувчи белгиларининг яна бириси қайта такрорланишни қўшиш лозим бўлади. Юқоридагиларни эътиборга олиб, педагогик технологияни - мақбуллаштирилган,

унификациялаштирилган ва қайта такрорланадиган ўқув жараёнини яратиш ва қўллаш деб, характерлаш мумкин.

Педагогика фанида назарий билимлар ва амалий тажрибанинг йирик массиви тўпланган. Аммо XX асрнинг иккинчи ярмигача бирорта ҳам машҳур педагог ўзлари эришган юқори натижаларга, бошқаларни ҳам эришишга имконият берадиган, қайта такрорланадиган педагогик циклни ярата олмади.

Бунинг сабаби шундан иборатки, буюк педагогларнинг усуллари маълум даражада педагог шахсини ўз ичига олади. Педагогика муаммоларига бағишланган китоблар, педагогика фани талаб қилганидек «ижобий мисоллар», «қаттиқ» ўрнатилган ҳақиқатлар, тамойиллар, қоидалар ва қонунларни ўргатар эди. Бу китобларни ўқиган барча, талабалар билан «қандай» ишлашни, машғулотларни «қандай» ўтказиш, ўқув-тарбиявий жараёни «қандай» олиб бориш кераклигини ўзлаштиради, аммо уларнинг кўпчилиги «шундай» ишлаш кераклигини уддалай олмас эди. Бу ҳақда рус педагог-олими А.С. Макаренко, қуйидаги фикрни билдирган эди: “Бизнинг педагогик фаолият ҳеч қачон технологик мантиққа асосланмаган, фақат ахлоқий панду-насихатлар мантиқига таянади. Айнан шунинг учун бизда ишлаб чиқаришнинг барча муҳим бўлимлари: технологик жараён, операциялар ҳисоби, конструкторлик иши, ускуналар, меъёрлаш, назорат, чекланишлар, яроқсизга чиқариш ишлари мавжуд эмас”. Баён этилганларнинг барчаси қайта такрорланадиган педагогик циклни яратиш учун зарурдир. Аммо уни яратиш жуда мураккаб масаладир. Ушбу масала биринчи бўлиб, АҚШда ечилди, бунга машҳур олимлар Б.Блум, Д.Кратволи, Н.Гронлунд, Ж.Керрол, Ж.Блок, Л.Андерсон ва бошқаларнинг тадқиқотлари орқали эришилди. Улар, режалаштирилган натижаларга эришишни кафолатловчи қайта такрорланадиган педагог циклли педагогик технология ишлаб чиқдилар.

XX асрнинг иккинчи ярмида, илмий техник тараққиётнинг талаблари асосида пайдо бўлган педагогик технология, унинг жадаллашуви учун хизмат қилмоқда.

Педагогик технологиянинг мақсади – оммавий таълим шароитида таълим жараёнининг зарурий самарадорлигини таъминлаш ва

талабалар томонидан ўқишнинг кўзланган натижаларига эришиш кафолатидан иборатдир.

Педагогик технологиянинг бош вазифаси – оммавий таълим шароитида «оддий» педагогларга ўқитишнинг етарли самарасига эришишни таъминловчи, ўқув жараёнини яратиш ҳисобланади.

Педагогик технологиянинг предмети – ўқув жараёнининг ўзи ҳисобланади.

Педагогик технологиянинг объекти –ўқув жараёнининг таркибий қисмлари ҳисобланади.

Педагогик технология, таълим тизимидаги мустақил фан сифатида ўқув жараёнининг барча элементларини – ўқув графигини ва ўқув режасини тузиш, ўқитиш ва унинг натижаларини баҳолашни - ўз ичига олади (1.5-расм)

Олий таълим муассасининг ўқув жараёни ўқув материални тўла ўзлаштириш тамойилларига таяниши лозим. Яъни фаннинг, ўқув дастурига мувофиқ, ўқув материаллари барча талабалар томонидан ўзлаштирилиши шартдир.

Ўқув материалининг тўла ўзлаштирилиши тамойили - ҳар қайси мавзу бўйича билим олиш фаолиятининг ўрнатилган даражасига эришишни англатади.

Кўп сонли хорижий тадқиқотлар маълумотларига кўра, «талабаларнинг тўла ўзлаштирилиши» тушунчаси, гуруҳдаги ҳар бир талаба томонидан ўқув материалининг камида 80% га ўзлаштирилиши англатади. Тўла ишонч билан, исботсиз айтиш мумкин-ки, бунга фақат ўта маҳоратли профессор ва доцентлар эришиши мумкин. Оддий профессор-ўқитувчилар таркибида, ўқув материалининг бу даражадаги ўзлаштирилишига, фақат иқтидорли талабаларгина эришиши мумкин. Оммавий таълим шароитида талабаларнинг тўла ўзлаштирилишига қандай қилиб эришиш мумкин? Бунда учта йўлни кўрсатиш мумкин: биринчи йўл – бу ўзлаштириш мезонини пасайтириш, кўпчилик ҳолларда шу йўл танланади. Шу сабабдан ҳозирги пайтда ўқув материални, ўқув фанини 55% га ўзлаштирган талаба ижобий баҳоланади. Табиийки, бу йўлнинг истиқболи йўқдир.

Иккинчи йўл – профессор-ўқитувчилар таркибини фақатгина олий даражали, ажойиб профессор ва доцентлардан тузиш. Уларнинг ҳар бири ўзига хос ўқитиш усуллари ва йўллари туфайли, тайёргарлик даражаси бутунлай ҳар хил бўлган талабаларнинг тўла ўзлаштиришини таъминлайдилар.

Ҳақиқатда, бир гуруҳда кириш синовлари фанлари бўйича ўзлаштириш даражаси 30% дан 90% ва ундан ортиқ бўлган талабалар ўқиши мумкин. Бу йўл ҳақиқатдан узоқ ва идеаллаштирилган йўлдир. Барча талабалар иқтидорли бўлмаганидек, ўн минглаб профессор-ўқитувчилар таркиби ҳам худди шундай, иқтидорли, олий даражали бўла олмайди.

Учинчи йўл – ўқув жараёнига педагогик технологияни жорий этиш бўлиб, улар ўқиш ва ўргатишнинг асосий элементларини ўрнатиб, ўзида, олий даражадаги педагог олимларнинг ўқитишдаги услуб ва йўлларини мужассамлаштиради.

Ишлаб чиқаришда, малакаси унча юқори бўлмаган оддий ишчи тайёр технология бўйича олий сифатли маҳсулот ишлаб чиқарганидек, оддий ўқитувчи педагогик технологияни қўллаб ажойиб натижаларга эришади.

Педагогик технология, ўқув материалнинг тўла ўзлаштириш кафолатини беради, яъни ҳар бир талаба ўқув фани дастурини камида 80% ни ўзлаштиради.

2. Педагогик технологиянинг моҳияти

Педагогика талабалар гуруҳи билан ишлашда юқори натижага эришиш йўллари доимо излаб келган ва ўз восита, усул ва шакллари ҳамма вақт такомиллаштириб келган. Кўзланган мақсадга эришиш имкониятини берувчи, қандайдир усул ёки усуллар мажмуасини топиш илинжида бўлди. Бунинг натижасида турли услубиётлар пайдо бўлди. Педагогик тажриба тўпланиши билан янги, самаралироқ услубиётлар яратила борди. Аммо, янги услубиётларни яратиш борасидаги амалий ишлар натижаси, ўсиб бораётган талабларга ҳамма вақт ҳам жавоб бермас эди. Ўқитишдаги доимийлик, режалаштирилган натижаларга эришиш кафолати каби муаммолар ўз ечимини кутар эди.

Ўқув мақсадларнинг ноаниқ ва мужмал қўйилиши, шу билан боғлиқ ўқитишдан кутилган натижанинг йўқлиги, анъанавий таълим мактабининг камчилиги ҳисобланади. Ҳозирги замон бозор иқтисодиёти шароитида, олий таълим муассасаси, ўқитишдан кутиладиган натижа йўқлигидек, ортиқча дахмазага йўл қўя олмайди. Ўқитиш натижаси аниқ ва эришиладиган бўлиши лозим, акс ҳолда, тайёрланган мутахассисларга эҳтиёж ҳам ноаниқ бўлади ва улар талаб қилиб олинмайди. Анъанавий ўқитиш мактабига таянган олий таълим муассасаси, ҳозирги замон ишлаб чиқариш ва бошқа соҳаларнинг аниқ талабларига жавоб берадиган мутахассисларни тайёрлашга қодир бўлмайди. Шунинг учун, ўқув жараёнини такомиллаштириш, талабалар қизиқишини ошириш, ўқитиш натижаларини яхшилашнинг энг самарали йўллари излаш ишлари узлуксиз давом эттирилмоқда. Ўқитиш сифатини ошириш, объектив заруриятга айланганлиги туфайли, алоҳида ўқитиш услубларидан педагогик технологияга ўтиш муаммосининг долзарблиги ортиб бормоқда. Ўқув жараёнини биринчи марта ушбу тарзда талқинлаш Я.А.Коменскийнинг педагогикасида учратиш мумкин.

Коменский асарларида, инсон табиати қонуниятига уйғунлашган ўқитиш тартибини излаш уринишлари мавжуд. Ўқитиш технологиясининг асосий элементлари - дарс тамойили, синф тамойили, ўқитишнинг предметлиги, ўқув материални баён этишнинг умумтартиби – айнан Я.А.Коменский томонидан ишлаб чиқилган эди, бу эса унинг педагогик тизимининг индивидуал жамиятдаги унинг оммавий сўнгра умумий таълими эҳтиёжи учун узок йиллар хизмат қилишини таъминлайди. У ўқитишнинг ягона такомиллашган усулини кўз олдида келтириб, уни соат механизмининг аниқ ва раво иши билан таққослаган эди. Коменский Я.А. бу ҳақда - «Ўқитиш санъати - вақт, фанлар ва усулларнинг моҳирона тақсимотидан бошқа ҳеч нарсани талаб этмайди. Агар биз бу тақсимотни аниқ ўрната олсак, мактаб ёшларини уларнинг сони қанчалигидан қатъий назар, типография асбоблари билан минглаб қоғозларни нафис ҳарфлар билан безатишдан ёки Архимед машинасини ўрнатиб, уйлар, миноралар ёки хилма-хил оғирликларни кўчиришдан, ёки минглаб кемада океанни кесиб ўтиб, Янги Оламга (Америкага) жўнаб кетишдан ҳам осонроқ бўлади. Ҳамма нарса соатдек енгиллик билан, шундай завқ ва шавқ билан олдинга юрадики, шундай завқ ва шавқ билан унга ўхшаш автоматни кузатамиз ва ниҳоят, фақат бунақа эпчил асбобда эришилиши мумкин бўлган ишонч билан унга

караймиз. Шундай қилиб, Оллоҳ таоло ҳақи, соатга тўла ўхшаган шундай мактаб тузилмасини ишлаб чиқишга уриниб кўрамиз».

Ўқув мақсадларининг турли-туманлиги, таълим мазмуни элементларининг хилма-хиллиги (ўқув материали турлари), талабаларнинг индивидуал хусусиятлари олий даражадаги ягона ўқитиш усулига эришишга тўққинлик қилади.

Ўқитиш амалиётида, ўқитишнинг турли туман йўллари, усуллари ва шакллари кенг қўлланилади. Аммо ўқитишда ягона самарали (интеграл) ёндашув соҳасидаги изланишлар жадаллик билан ҳамон давом эттирилмоқда. Ўқитишни, ўзига хос ишлаб чиқариш технологик жараёнга айлантириши мумкин бўлган дидактик ёндашувлар, дидактик воситаларни излаш давом этмоқда. 50-йилларда ўқув жараёнига машиналарни кириб келиши ва тарқалиши билан, педагогик технологияларни ривожланиш босқичи бошланди. Бу пайтда саноат ишлаб чиқаришида янги илмий йўналиш – системотехника пайдо бўлди ва у «одам-машина» мажмуаларини яратиш масалаларини ечиб берди. Ушбу илмий йўналишда «одам-машина» тизимида одамнинг ролини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга, ҳозирги кунда ушбу муаммо ечимининг уч босқичини кўрсатиш мумкин:

Биринчи босқич - «машина ҳамма нарсага қодир» тамойилини қўллаб, машинани одамга боғлиқсиз лойиҳалаш.

Иккинчи босқич - вазифаларни одам ва машина ўртасида тақсимлаш тамойили асосида, одам билан машинанинг ўзаро таъсир жараёнларини ўз ичига олувчи машиналарни лойиҳалаш.

Учинчи босқич - одамни техник тизимнинг таркиби сифатида қарашдан воз кечиш билан белгиланади, лойиҳалаш асосига одам фаолияти тамойили қўйилади, яъни одам фаолияти тизими лойиҳалана бошланди. Фаолият тизими ўзининг функционал бирликларидан иборат мазкур босқич, индустриал жамият ўрнига келаётган, информацион ёки постиндустриал деб аталувчи янги жамиятнинг ривожланаётган элементларига йўналтирилган. Янги жамиятнинг тараққиёти, билимларни тўплаш ва қайта ишлаш жараёнларида инқилобий шартни кўяди, бунда марказий ролни телекоммуникациялар тармоғига уланган компьютер бажаради. Информация (ахборот) бош товар маҳсулотга айланади, уни яратиш қобилияти эса

мамлакатнинг стратегик ресурсига айланади. Ишлаб чиқаришда янги юқори технологияли тармоқлар пайдо бўлади, мавжудларининг эса шакли кескин ўзгаради.

Ишлаб чиқаришдаги ўзгаришлар, янги турдаги ходим пайдо бўлишига олиб келади. Ходимнинг бу тури ўзининг қуйидаги сифатлари билан ажралиб туради: у кўпроқ мустақил, ижодий фикр қилади, энди у машинага қўшимча қисм ҳисобланмайди. Қўл асбоблари тўпламига эга бўлган саноатлашмаган даврнинг, ҳунарманд устасидек, янги интеллектуал ишчилар, билимлар, маҳорат, ахборотлар каби маънавий асбоблар тўпламига эгалар.

Интеллектуал ишчилар доимий ўзгаришлар, муаммолар, вазиятларга мослашувчан бўладилар. Улар ўз ишларини қаттиқ назоратсиз, ўз хоҳишларига кўра, ижодий, эркин бажаришга мойил бўладилар. Улар ўзларида истеъдодли шахсни ифода этадилар. Қаерда интеллектуал ишчи фаолияти учун шароит яратилган бўлса айнан шу ерда ишлаб чиқариш рақобатбардош ва даромадли бўлади. Бунда ишлаб чиқаришнинг сифати ва самарадолигига ишчиларнинг мускул энергияси, техник малакаси орқали эмас, балки унинг омилкорлиги, маълумоти, ҳаракатчан фикрлаш қобилияти ва ишга ижодий муносабати орқали эришилади.

Постиндустриал жамият ходимини шакллантириш учун, жамият ишлаб чиқаришнинг янги талабларига жавоб берадиган, янги таълим технологияси зарур бўлади, янги турдаги ходим учун янги турдаги педагог мос келади. Система техника мажмуаси тараққиётининг уч босқичига мос, таълим тизимида ўқитувчининг уч турли мақоми, педагогик фаолиятнинг уч турини алоҳида қайд этиш мумкин.

Педагогик фаолиятнинг биринчи тури, шу билан характерланадики, ўқитувчи ўз ишининг устаси ҳисобланади, нодир билимлар, кўникмалар ташувчиси, шахсий тажрибага, педагогик қобилиятга эга бўлади (қадимги даврдаги ҳунармандга ўхшаш). Унинг «асбоблари» - йўллари, усуллари индивидуал бўлиб, педагогик истеъдодининг мевасидир, қўлланмалар, кўргазмали ва техник воситалар унга мерос қолган ёки ўзи томонидан ишлаб чиқилган.

Педагогик фаолиятнинг иккинчи тури, шу билан характерланадики, унда ўқитиш тажрибаси умумлаштирилади, тизимлаштирилади ва илмий фан кўринишини олади. Бунга, китоб чоп этишнинг пайдо бўлиши, педагогик меҳнатнинг бўлиниши ва ихтисослашуви сабаб бўлди. Бу ерда педагогик

жараён, оқилона ташкил этилган, ўқитиш маълум қоидалар бўйича амалга оширилади. Ушбу шароитлар билимни объективлаштириш имконини берди. Ўқитувчи саноатлашган (индустриал) жамиятнинг ишлаб чиқариш ходимига ўхшаб, саноатлашган (индустриал) турдаги ходимга айланади.

Педагогик фаолиятнинг учинчи тури шу билан характерланадики, у педагогик технология асосида амалга оширилади, ўқитувчининг ҳолатини, замонавий компьютердан фойдаланувчи ҳолати билан таққослаш мумкин. Ўқитиш технологияси касбий ёндашув асосида аниқланади. Улар одатда, шахсга йўналтирилган ўқитиш технологиялари ҳисобланади.

«Педагогик технология» атамаси, ишлаб чиқариш - технологик соҳасидан олинган, ўзига хос маълум қоида ва тамойилларга эга бўлган, «технология» таянч иборасини ўз ичига олади. Ишлаб чиқариш соҳасида, маҳсулотни тайёрлаш учун, ишлаб чиқаришни тайёрлаш талаб этилади, у турли хилдаги илмий-тадқиқот конструкторлик, технологик, ташкилий-режавий тадбирларни қамраб олади.

Олий малакали мутахассисларни тайёрлаш жараёни ҳам шунга ўхшаш тадбирлар мажмуасини ўз ичига олади. Олий таълим соҳасида кадрлар тайёрлаш босқичлари ва ишлаб чиқаришни тайёрлаш босқичлари жуда ўхшашдир.

Ишлаб чиқаришни тайёрлашнинг биринчи босқичида илмий-тадқиқотлар натижаси бўйича конструкторлик тайёргарлиги амалга оширилади, таълим эса давлат таълим стандартлари (таълим соҳаси «конструкцияси»ни аниқловчи) тайёрланади.

Олий таълимнинг Давлат таълим стандарти кадрлар тайёрлаш сифатига, таълим мазмунига қўйилган талабалар; таълим олувчилар тайёргарлигининг зарурий ва етарли даражаси; таълим муассасалари битирувчиларига қўйилган малакавий талаблар, ўқув юкларининг максимал ҳажми; таълим муассасалари фаолияти ва кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолаш тартиблари ҳамда йўл-йўриқларини белгилайди.

Мамлакатимизда олий таълим соҳаси илмий тадқиқот ишлари ва давлат таълим стандартлари лойиҳаларини ишлаб чиқиш олий ва ўрта махсус таълимни ривожлантириш Маркази ҳамда таълим йўналишлари бўйича таянч олий таълим муассасалари томонидан бажарилади.

Ўқитиш жараёни билан ишлаб чиқариш технологик жараён таққослаш асосида – педагогик технология ўзида ўқитишнинг замонавий самарали шакл ва усуллари қамраб олганидек, замонавий ишлаб чиқариш - технологик жараён ҳам маҳсулот тайёрлашнинг энг самарали усуллари қамраб олишини таъкидлаш мумкин.

Ишлаб чиқаришни тайёрлашнинг иккинчи босқичида конструкторлик тайёргарлик бажарилгандан сўнг ишлаб чиқаришнинг тайёргарлиги амалга оширилади, унинг ўзагини – деталларни тайёрлаш, машина узеллари ва агрегатларини йиғиш, технологик жараёнларни ишлаб чиқиш - ташкил этади. Технологик жараёнлар – технологик хариталар ва уларнинг тўпламлари кўринишида расмийлаштирилди. Технологик жараённинг технологик харита кўринишида акс эттирилиши, юқори малакага эга бўлмаган ишига, юқори сифатли маҳсулот тайёрлаш имкониятини беради, чунки технологик харита маҳсулот тайёрлашнинг барча босқичлари – материаллар, тайёрлаш, жиҳозлар, технологик операциялар мазмуни ва кетма-кетлиги, ишлов бериш шароитлари, асбоблар, вақт меъёрлари, сифат назорати воситалари келтирилади. Ишлаб чиқариш - технологик жараён, - минимал материал ва инсоний манбалар харажатлари, ишлаб чиқаришнинг максимал меҳнат унумдорлиги ва рентабеллиги билан зарурий сифатдаги маҳсулот олинишига имконият яратади.

Ишлаб чиқилган технологик жараёнсиз, замонавий самарали ишлаб чиқариш бўлиши мумкин эмас. Ишлаб чиқариш соҳасига ўхшаб, таълим соҳасида давлат таълим стандартлари яратилгандан сўнг (таълим «конструкция»си барпо этилиши) – технологик тайёргарлик амалга оширилади (намунавий ўқув режалар, фанларнинг намунавий ўқув дастурларини дарслик ва ўқув қўлланмалар тайёрлаш, лаборатория жиҳозлари, ўқитишнинг техник воситалари лойиҳалаш, тайёрлаш ва сотиб олиш, ўқув ишларини ҳисоблаш учун вақт меъёрларини ўрнатиш ва ҳ.к.), у таълим жараёнини тартибга солади, таълим муассасасини ва кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолайди.

Педагогик технология, оммавий таълим шароитида давлат таълим стандартлари талаблари даражасида кадрлар тайёрлашни таъминлайди.

Ўқув жараёнининг технологик тайёргарлиги ўқитиш жараёнини (ишлаб чиқариш - технологик жараёнда, бу маҳсулот тайёрлашнинг технологик операциялари, уни мақбуллаштириш ва самарадорлигини ўз ичига олади. Ўқитиш жараёнини бирхиллаштириш (унификациялаш), ўқитишда максимал самарадорликка этишиш, педагогик технологияни яратиш ва қўллаш орқали эришилади.

Педагогик технология негизида, педагогик илмий усул ва малакалари, ишлаб чиқаришнинг усул ва малакаларидек, ўқув жараёнини рўёбга чиқарувчи объектив мантикий имкониятлар сифатида мавжуд бўлиши мумкинлиги ҳақидаги, тасаввур ётади.

Ишлаб чиқариш соҳасида ушбу имкониятлар қандай рўёбга чиқарилса, педагогик ишда ҳам шунга ўхшаш жараён содир бўлади. Юқори малакали педагог ўзнинг педагогик қобилияти туфайли бу имкониятларни аниқлайди ва уларни ишлаб чиқади.

Ўқитиш жараёнининг мавжуд объектив қонуниятларни ўрганиш ва қўллаш, ўқитишда зарурий натижага эришиш, маълум даражада ҳаттоки педагог ва талабанинг қобилиятига боғлиқ эмас деган хулосага олиб келади.

Педагогик жараён қанчалик чуқур ишланган ва объектлашган бўлса, уни рўёбга чиқариш учун, шунчалик кам қобилият талаб этилади. Ушбу, оммавий таълимнинг бутун амалиётида ўз тасдиғини топди. Бундан ташқари компьютерли ўқитишни жорий этиш амалиёти, одамнинг бевосита иштирокисиз ҳам, ўқитишнинг усул ва йўллари тизими, амалга оширилиши мумкинлигини кўрсатмоқда.

Педагогик технологиянинг хусусияти шу билан белгиланадики, унда қўйилган мақсадларга эришиш кафолатини берувчи ўқув жараёни яратилади ва рўёбга чиқарилади.

Ишлаб чиқариш технологик жараён маълум маҳсулот учун ишланганидек, худди шундай педагогик технология ҳам ҳар қайси фан учун ўқитиш технологиясининг асосий элементларини ўз ичига олган умумий услубиёт асосида ишлаб чиқилади.

Педагогик технологиянинг афзаллиги ҳам, аҳамияти ҳам шу билан белгиланади. Бу оммавий ўқитиш шароитида, талабаларни тўла ўзлаштиришини таъминловчи ягона тўғри йўлдир.

Педагогик технология, ишлаб чиқариш технологик жараёндек, режалаштирилган натижага эришишни кафолатлайди.

3. Педагогик технология тамойиллари.

Илмий-техник тараққиёт жадаллашуви шароитида, «Педагогика» ва «Технология» фанлар улашувида пайдо бўлган, педагогик технология мустақил фанга айланди. Ҳар бир мустақил фан ўз моҳиятига кўра унинг назарий асосларини ташкил этувчи ўзининг тамойилларига эга бўлади, педагогик технология тамойиллари, «Педагогика» ва «Технология» фанларининг негизини ташкил этувчи қоидалар йиғиндисига таянади. Педагогик технология мақсадлари, вазифалари, таркиби, мазмунининг таҳлилига кўра унинг кўйидаги асосли тамойиллари шакллантирилган: илмийлик, лойиҳаланиш, тизимлилик, йўналтирилганлик, фаолиятли ёндашувлик, бошқарилувчанлик, тузатувчанлик, натижавийлик, қайта такрорланувчанлик, тежамлилик. Ушбу барча тамойиллар ўзаро боғлиқ бўлиб, бири бирини талаб этади ва тўлдиради. Бу тамойиллар асосида ўқув жараёни ташкил этилади, яъни унинг тайёргарлиги ва ўқитиш жараёни амалга оширилади.

Педагогик технологиянинг тамойилларида педагогик ва технологик фанларнинг ютуқлари қамраб олинган. «Педагогик технология» фани кўринишидаги мазкур тамойиллар мажмуаси аниқлиги, исбот талаб этмаслиги, амалийлиги туфайли, юқори малакали кадрлар тайёрлашда ажойиб натижаларни беради.

1. Илмийлик тамойили.

Бу тамойил ҳар қандай ўқув предмети, ўқув материали фанининг замонавий ютуқларига таяниши лозимлигини кўрсатади. Ушбу тамойил, энг аввало ўқув дастурлар, ўқув қўлланмалар ва дастурларни яратиш жараёнида амалга оширилади. Илмийлик тамойилига мувофиқ ҳар йили фанларнинг ишчи ўқув режалари ва ўқув материалларини такомиллаштириш, муаммоли машғулот ўтказиш талаб этилади. Илмийлик шакли ва фаннинг тили ўрганиладиган предметлар характерининг асосий кўрсаткичлари ҳисобланадилар. Илмий ахборотни ифода этилиш аниқлиги ва қатъийлиги,

уни ифода этиш тизими ва алоқаларига, жуда катта эътибор қаратишни талаб этади.

Олий мактабда, илмийлик биринчи навбатда объектив олам қонуниятларини очиш билан узвий боғлиқ ва фанлараро боғланишлар ва фанларнинг ўзаро таъсирини шаклланишини талаб этади.

Ушбу тамойилнинг Олий мактабда рўёбга чиқариши учун, барча ўқитувчилар томонидан мажбурий равишда илмий-тадқиқот ишларнинг олиб борилишини ва бу ишга талабаларни жалб қилиниши тақозо этилади. Бу талабаларда ажойиб ва ностандарт ечимлар қабул қилиш, индивидуал ва ижодий ишлаш малакаларини ҳосил қилиш, илмий адабиёт ва ахборотлардан фойдаланиш кўникмаларини, уларда танқидий фикрлаш, билимлар ҳаракатчанлиги, тез ўзгарувчан шароитларга мослашиш – қобилиятларини ривожланиш имкониятларини шакллантиради. Олий мактабда ўқув жараёни доимо ҳаракатдаги жараёндир, шунинг учун у доимий равишда нафақат фан ва техниканинг ҳолатини, балки уларнинг замонавий тараққиёти барча хусусиятларини эътиборга олишни талаб этади.

2. Лойиҳаланиш тамойили

Бу тамойил, педагогик технологиянинг энг муҳим хусусиятларидан бирини белгилайди. Лойиҳаланиш тамойили - бу ўқув жараёнини ташкил этиш, ҳужжатларини – ўқув жараёни графиги; ишчи ўқув режа; фаннинг ишчи ўқув дастури; фаннинг, бўлимларнинг, таянч ибораларининг ўқув мақсадлари тоифалари; ўқитиш жараёни технологияси, эгалланган билим ва малакаларни баҳолаш – олдиндан яратишни англатади. Ишлаб чиқилган ҳужжатлар асосида ўқув жараёни амалга оширилади. Бу ҳужжатларнинг барча бандларига риоя этилиши, режалаштирилган натижаларга эришишни кафолатлайди. Ишлаб чиқариш техникавий соҳада, лойиҳаланиш базавий ҳисобланади, яъни бинолар ва иншоотлар, маҳсулотлар ишлаб чиқариш жараёнлари олдиндан лойиҳаланади.

Мазкур тамойилнинг аҳамиятини, шу билан баҳолаш мумкин-ки, унинг асосида педагогик технологиянинг таърифини келтириб чиқариш мумкин:

Педагогик технология - бу, амалиётга самарани тадбиқ этиладиган, тегишли тамойиллар асосида ишлаб чиқилган ўқув жараёнининг лойиҳасидир.

3. Тизимлилик тамойили

Педагогик технология, ўқув жараёнининг барча элементларини қамраб олиши билан алоҳида ажралиб туради. Тизимлилик тамойилининг моҳияти шу билан ифодаланади. Ўқув жараёнининг барча элементлари, уларнинг ўзаро боғлиқлик шарти асосида ягона тизим каби лойиҳаланади. Бунда ўқув жараёнининг барча элементлари тузилмаси, ташкил этилиши ва фаолияти – талабаларни ўқитишга рағбатлантиради.

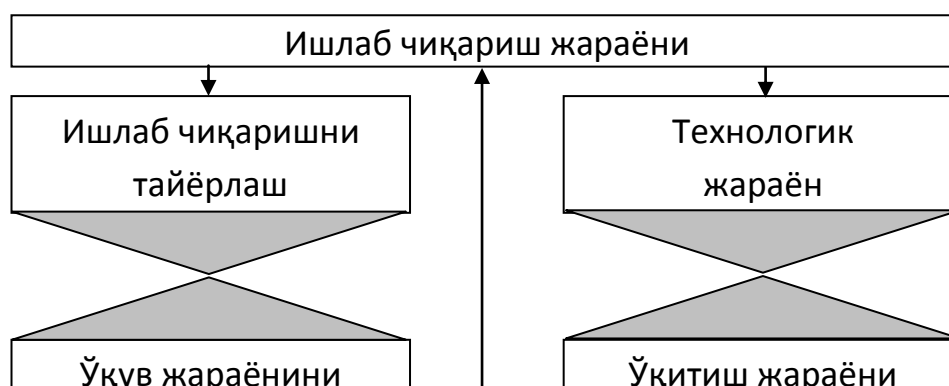
Бу ерда, ўқув жараёни ва ўқитиш жараёни тушунчаларини аниқ таърифлаш зарурлигини қайд этмоқ, жоиздир. Агар бу тушунчаларни ишлаб чиқариш соҳаси билан солиштирадиган бўлсак, улар ишлаб чиқариш жараёни ва технологик жараён тушунчалари билан мос келади. (1.3-расм). Ишлаб чиқариш жараёни икки қисмдан – ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва технологик жараёнларидан иборат.

Ишлаб чиқаришни тайёрлаш қисмида - ишлаб чиқарилиши илмий тадқиқот жиҳатдан асослаш масалалари ечилади, маҳсулотларни тайёрлашнинг конструкторлик ва технологик ҳужжатлари тайёрланади, ташкилий-техникавий тадбирлар бажарилади.

Ишлаб чиқаришнинг технологик жараёнида - маҳсулотни тайёрлаш бўйича технологик операциялар бажарилади.

Ишлаб-чиқариш жараёнига ўхшаб, ўқув жараёни ҳам иккита қисмдан – ўқув жараёнини тайёрлаш ва ўқитиш жараёнларидан иборат.

Ўқув жараёнини тайёрлаш қисмида – ўқув жараёни графиги ва ишчи ўқув режа ишлаб чиқилади, машғулотлар жадвали тузилади, фаннинг ишчи ўқув дастури, ўқув услубий материаллар ва бошқалар ишлаб чиқилади. Ўқитиш жараёни қисмида – билимлар, малакаларга эга бўлиш ва улар сифатини баҳолаш амалга оширилади.

1.3-расм. Ўқув ва ишлаб чиқариш жараёнларини айнан ўхшашлиги.

Тизимлилик тамойилининг базавий эканлиги, педагогик технологиянинг ўқитишнинг бошқа ёндашувларидан фарқ этувчи асосий белгиларидан бири ҳисобланади.

Ушбу далил халқаро нуфузли ташкилот ЮНЕСКО томонидан педагогик технологияга фан сифатида берилган таърифда тўлалигича ўз исботини топди.

4. Мақсад йўналтирилганлик тамойили.

Ўқув жараёни мақсадга йўналтирилган бўлиши лозим. Мақсад ҳам конун каби одамнинг характери ва ҳаракат усулини аниқлаши зарур. Бунинг учун ўрнатиладиган мақсад, аниқ ва ўлчаниладиган бўлиши шарт. *Бихевиоризм* ғояларига таянган, педагогик технология айнан шу билан фарқ қилади. Психологияда бу йўналишнинг хусусияти – организмни қўзғатишга бевосита боғлиқлигини шак шубҳасиз тан олиш ва уни бу қўзғалишга ундашдан ибортдир.

Бихевиоризм, ўқитиш жараёнида кечадиган организм ичидаги жараёнларни ўрганмайди, у фақат ташқаридан кузатиладиган жараёнларни (яъни пировард натижани) таҳлил қилади, қўзғатиш (рағбатлаш) ва ечимлар орасидаги боғланишни ўрганиш билан чекланади. Бихевиористчилар, хулқни ўрганувчи эмперик ва математик усулларни яратишда, олдинги концепцияларда, фақат ички алоқа ёки жараён сифатида қаралган, ҳаракат тоифаларини ишлаб чиқишда катта ҳисса қўшдилар. Бихевиоризм психология соҳасини кенгайтирди ва унга ташқи таъсирларни киритди.

Ж.Уотсон, Э.Торндайн, С.Пресси, Б.Скинерлар бихевиоризмнинг асосчилари эдилар.

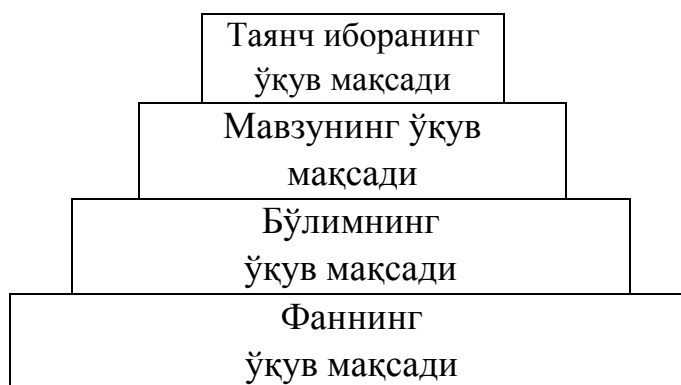
Педагогик технологиянинг мақсадга йўналтирилганлик тамойили – тирик организм танасининг склетига ўхшайди. Умуман ўқув жараёни учун,

бу тамойил аҳамиятини баҳолаш ҳаддан ташқари қийиндир. Бунинг учун ўқитишнинг энг кўп тарқалган таърифини келтириш етарлидир:

«Ўқитиш - бу ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги муносабатнинг мақсадга йўналтирилган жараёни бўлиб унинг давомида инсон маълумотли бўлади». Ушбу ифодадан, ўқитиш сифати, мақсадларни шакллантириш сифатига боғлиқ эканлиги ҳақида хулоса чиқариш мумкин.

Педагогик технологияда, мақсадларни шакллантириш умумийликдан хусусийликка тизимли ёндашиш асосида амалга оширилади. Биринчи навбатда, мазкур ўқув фанининг маълум мутахассисни тайёрлашдаги ўрни ва аҳамияти аниқланади.

Бунинг учун Давлат таълим стандартидан фойдаланилади, унинг асосида фаннинг умумий ўқув соатлари ўқув машғулоти тури – лекция, амалий (семинар), лаборатория, мустақил ишлар – бўйича бўлинади. Сўнгра, қуйидагича ўқув мақсадлари шакллантирилади: (1.4-расм.).

1.4-расм. Ўқув мақсадларнинг шаклланиш пирамидаси

Ўқув мақсади фақат битта маънони аниқлаши лозим.

5. Фаолият ёндашуви тамойили

Илмий техник тараққиётнинг ҳозирги босқичи мураккаб юқори технологияларни қўллаш, илмталаб маҳсулотларни ишлаб чиқариш билан характерланади, бунда нафақат фан ишлаб чиқаришнинг жадал ривожланишига имконият яратади. Балки ишлаб чиқариш фаннинг жадал ривожланига шароит яратади. Бу шароитларда, фаолият ёндашувига таянган ўқув жараённинг самарадорлиги ошади. Ўқув режа, фанлар дастури, машғулоти тури бўйича ўқув соатлари, мутахассис фаолиятининг батафсил таҳлили асосида ўрнатилиши мақсадга мувофиқдир - ҳозирги пайтда «юз бор эшитишдан кўра, бир бор кўриш афзалдир» деган тамойилга таяниш камлик

килади. «Ҳозирги замон шароитида, ўқув жараёни «юз бор кўрмоқдан кўра, бир бор бажариш афзал» деган тамойилга асосланиб ташкил этилиши керак. Касб таълими мактаби учун, бу тамойил ўта муҳим аҳамиятга эгадир.

Мутахассис фаолиятининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, унинг назарий, амалий билимлари ва малакалари шакллантирилади. Ҳозирги шароитда, педагогик фанда мавжуд «назария ва амалиётнинг боғлиқлик тамойили» сифат жиҳатдан янги маънога «фаолият ёндашуви тамойили» кўринишида акс эттирилади. Ушбу тамойил, нафақат назария ва амалиёт боғлиқлигини балки уларнинг ўзаро таъсирини, ўзаро кучайишини, ўқув жараёнини мутахассис ишлаб чиқариш фаолиятини ҳозирги ва келгуси талабаларига таянишишини, ҳисобга олади.

«Фаолият» тушунчасининг моҳияти ўз ичига мақсад, восита ва жараённи ўзини қамраб олади.

Мутахассис фаолиятининг таҳлилида, ушбу ташкилий қисмлар ва уларнинг ўзаро таъсири инобатга олиниши керак. Бу ўқув жараёнини самарали ташкил этишга имконият беради. «Фаолият» тушунчасининг мазмуни нуқтаи назаридан, ўқув жараёни ҳам мақсадлари, воситалари, натижаси ва жараённи ўзи билан характерланади. Ўқув жараёни, бўлажак мутахассиснинг ўқув фаолияти сифатида тасвирланади.

Умуман олганда, ўқув жараёни, мутахассис фаолиятининг кўзгудаги акс тасвиридек бўлиши лозим. Уларнинг мувофиқлик даражаси, мутахассис тайёрлашнинг сифатини белгилайди.

6. Бошқарилувчанлик тамойили.

Педагогик технология ўқитишнинг режалаштирилган натижаларига эришишни кафолатлайди. Бунга, фақат ўқув жараёни бошқариладиган тақдирдагина эришиш мумкин. Бошқарилувчилик тамойилининг аҳамияти шу билан белгиланади. Бошқариш – жараённи режалаштирилган маромда амалга ошириш, ўқитиш мақсадларига эришиш дастурини рўёбга чиқариш учун хизмат қилади. Мазкур тамойил ўқитишнинг жорий натижаларини кўп босқичли диагностик (ташхисий) текширувлар ўтказиш имкониятини, - кўзда тутуди бутун ўқитиш даврида ўқитиш жараёнини бошқариш асосан дидактик тестлардан фойдаланиб амалга оширилади. Ўқитиш жараёнида дидактик тестлардан фойдаланиш, тескари алоқани таъминлайди. Тескари алоқа

натижаларининг таҳлили, кўзланган натижага эришиш учун воситалар ва услубларни ўзгартириш орқали ўқитиш жараёнини бошқариш имкониятини беради. Бошқарилиш тамойили, ўқитиш жараёнини ва шу билан бирга унинг натижаларига мунтазам равишда тузатишлар киритиш имкониятини беради.

Сифатли лойиҳаланган ўқув жараёнининг ўқитиш жараёнини сифатли бошқариш, режалаштирилган натижаларга эришишни кафолатидир.

7. Қайта такрорланиш тамойили

Замонавий ишлаб чиқариш шароитида, зарурий миқдордаги маҳсулот тайёрлаш, олдиндан яратилган техник ҳужжатлар асосида амалга оширилади. Бу эса, қанча маҳсулот ишлаб чиқариш керак бўлса, шунча марта технологик жараён қайта такрорланишини англатади. Яратилган технологик ҳужжатлар мавжудлиги туфайли, технологик жараённи кўп маротаба қайта такрорлаш мумкин. Ишлаб чиқариш-техникавий соҳадаги ушбу ёндашув. «Технология» фаннинг пайдо бўлиши билан боғлиқдир. Айнан, шу илмий фан материалларни олиш, ишлов бериш, қайта ишлаш усуллари яратиш ва такомиллаштириш билан шуғулланади. Ишлаб чиқаришда, технологик жараённи амалга ошириш учун технологик хариталар тайёрланади. Ўқув жараёнини ташкил этишда, қайта такрорланиши тамойили ҳам шунга ўхшаш аҳамиятга эгадир. Қайта такрорланиш тамойили, маълум фани бўйича ишлаб чиқилган педагогик технологик харитани, турли гуруҳларда турдош таълим муассасаларида бошқа субъектлар билан кўп маротаба (такрорий) қўллаш имкониятини англатади.

Кўриниб турганидек, бунинг учун, ишлаб чиқилган ўқув ҳужжатлари, ишлаб чиқариш-техникавий соҳанинг технологик ҳужжатлари билан мос келиши ва бир хил талабларга жавоб бериш керак.

Ушбу мақсадларда, яъни педагогик технологиянинг қайта такрорланишини таъминлаш учун педагогик-технологик хариталар тузилади. Бу ўқув ҳужжатлар фанининг ҳар бир мавзуси (модули) бўйича ишлаб чиқилади.

Қайта такрорланиш тамойили - педагогик-технологик харита асосида, педагогик технологияни кўп маротаба такрорланиш имкониятини англади.

Шундай қилиб, такрорланиш тамойили, педагогик технологиянинг моҳиятини – ўқитишнинг кўзланган натижаларига эришиш кафолати билан уни турли гуруҳларда кўпчилик ўқитувчилар томонидан кўп маротаба кўллаш имкониятини белгилайди.

8. Самарадорлик тамойили

Ушбу тамойил, педагогик технология ўқитишнинг кўзланган натижаларига мақбул харажатлар билан кафолатли эришиш имкониятини яратишини кўрсатади. Ўқув жараёнининг самарадорлигига педагогик технологиянинг юқорида баён этилган тамойиллари: - илмийлик, лойиҳаланиш, тизимлилик, мақсадга йўналтирилганлик, фаолият ёндашуви, бошқарилувчанлик, қайта такрорланувчанликни амалга ошириб эришилади.

Мақбуллаштирилган ўқув жараёни хусусиятлари:

- Ўқув жараёни элементларини таҳлил этиш ва мақбуллаштириш асосида, уни мақсадга йўналтирилган, тизимли лойиҳалаш;***
- Давлат таълим стандартлари асосида ўқув мақсадлари тоифаларини аниқ ўрнатиш йўли билан билимлар ва малакаларни ўзлаштирилиш даражаси мақбуллаштирилган Бу билан таълимнинг оммабонлигига ва ўқув дастурларини бажарилишига эришилади;***
- Билимлар ва кўникмаларни ўзлаштирилишининг тизимлилиги, кетма-кетлиги ва мустаҳкамлиги, мунтазам диагностик тестлар ўтказилиши ва ўқитиш жараёнини бошқарилиши, замонавий ахборот воситаларидан фойдаланилиш орқали таъминланади;***
- Шахсга-йўналтирилган ўқитиш технологиясини қўлланилиши – талабаларни фаоллаштириш, шахсни ривожлантириш, ўқув вақтидан мақбул фойдаланишни таъминлайди.***
- Бир марта тузилган ўқув хужжатлари асосида ўқув жараёнини кўп маротаба такрорлаш имконияти орқали педагогик технологияда иқтисодий самарага эришилади.***

4. Педагогик технологиянинг умумий тузилмаси

Педагогик технология, ўз тамойилларига, биноан, тегишли табиий қобилиятга ва зарурий ўқитувчилик иш тажрибасига эга бўлган етук педагоглар томонидан лойиҳаланади. Педагогик технологиянинг тамойиллари, қайта такрорланадиган ўргатувчи цикл сифатида рўёбга чиқариладиган ўқув жараёнини яратишга имкон берадилар.

Қайта такрорланадиган ўқитиш шакли сифатида, қўлланиладиган педагогик технологиянинг умумий таркиби (тузилмаси) 1.5-расмда тасвир этилган. Педагогик технология куйидаги асосий элементлардан иборат:

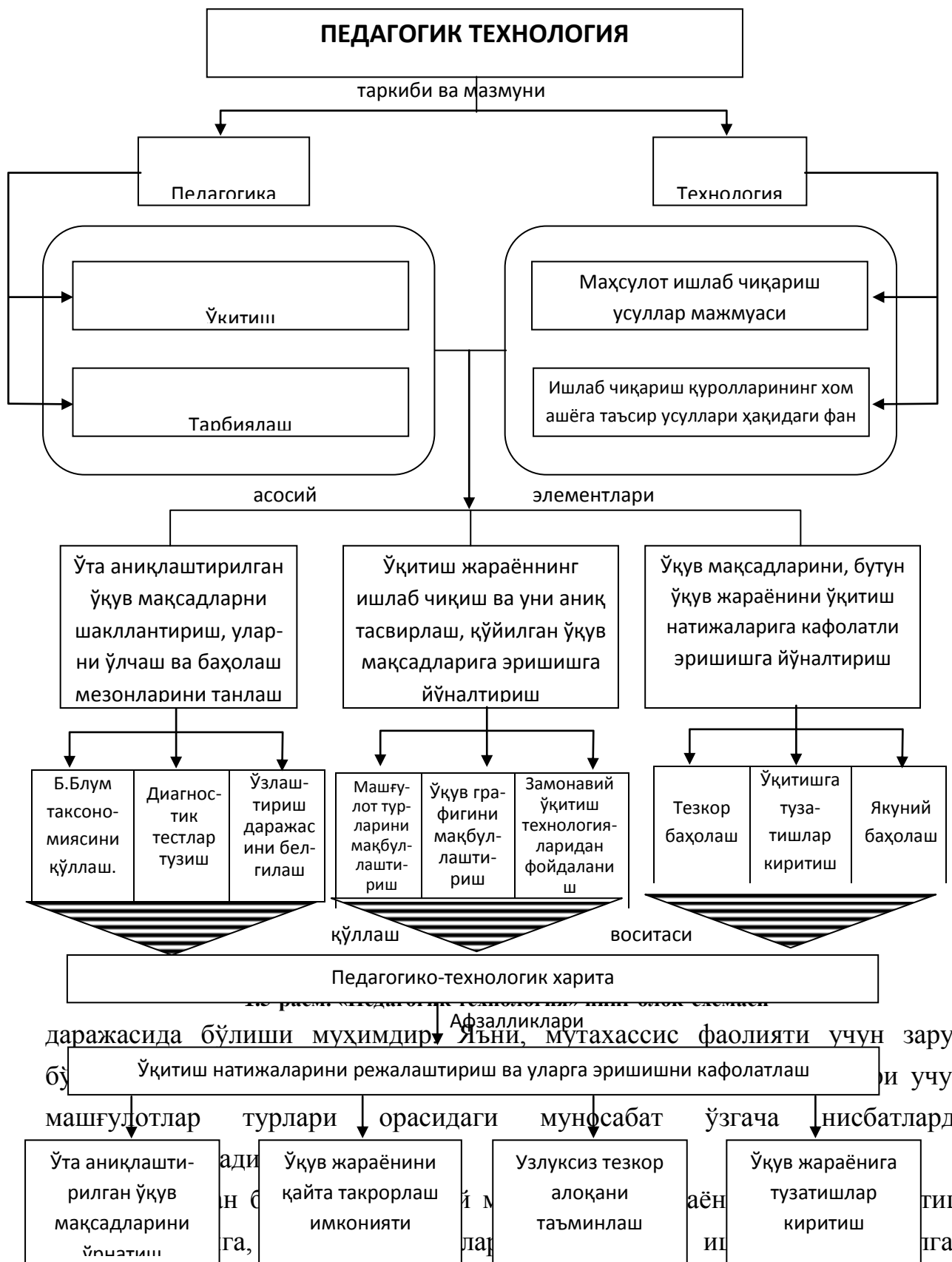
- ◆ Ўта аниқлаштирилган ўқув мақсадларини ишлаб чиқиш. Уларни ўлчаш ва баҳолаш мезонларини ўрнатиш;
- ◆ Ўқув мақсадларига эришишга йўналтирилган, ўқув жараёнини ишлаб чиқиш ва аниқ тасвирлаш;
- ◆ Бутун ўқув жараёнини, ўқитиш натижаларига кафолатли эришишга қаратиш;

Педагогик технологияларни яратиш амалиёти шуни кўрсатадики, ўта аниқлаштирилган ўқув мақсадларини ишлаб чиқиш учун, америкалик педагог-олим Б.Блум таксономиясидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Ўлчов мезонларини ўрнатиш ва уларни баҳолаш ишлаб чиқилган диагностик тестлар ёрдамида бажарилади.

Бунда, ҳар бир ўқув материалнинг минимал ўзлаштирилиш даражасини белгилаш муҳит аҳамиятга эга. Бутун ўқув жараёни, унга қаратилган тақдирдагина, ўқув мақсадларига эришиш мумкин бўлади.

Ўқув жараёнини ўқув мақсадларига эришишга йўналтириш, ўқув режасини ишлаб чиқишдан бошланади. Биринчи навбатда ўқув режадаги ҳар бир фаннинг, мутахассис тайёрлашдаги ўрни ва аҳамиятини аниқ ўрнатиш зарур. Бу эса, Давлат таълим стандартлари ва мутахассис фаолиятининг чуқур таҳлили асосида бажарилади. Ўқув фанининг мутахассис тайёрлашдаги ролига кўра, машғулотлар турлари – маърузавий, амалий (семинар), лаборатория, мустақил ишлар орасидаги муносабатлар ўрнатилади.

Йўналиш фанлари учун амалий ва лаборатория машғулотларига ажратилган ўқув соатлари маърузавий соатлардан кўп бўлиши керак, чунки бу ерда олинган билимларни қўллаш, таҳлил этиш, синтез, баҳолаш

соатлар орастдаги нисбатларни мақбуллаштириш таъсир кўрсатади.

Таълим курси ошиши билан мустақил ишлаш малакалари ва зарурияти ошиб боради. Зеро, таълим курси ошиши билан, малакаларни шакллантириш

мутахассис касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган ишларни бажариш талаблари ошиб боради.

Ўқув жараёнининг ташкил этиш самарадорлигига таъсир этувчи, кейинги омил, ўқув графигини мақбуллаштириш ҳисобланади. Ўқитиш жараёнининг самарадорлиги нуқтаи назардан, бир ҳафтага ажратилган аудитория соатларнинг энг кам миқдори тўрт соатни ташкил этиши керак. Ҳафталик аудитория соатлари бундан кам бўлган фанлар учун ўқув жараёнини блокли ташкил этиш тавсия этилади. Ўқув мақсадларига эришишда, ўқув жараёнининг муҳим таркибий элементи сифатида, ўқитиш жараёнини самарали ташкил этишга алоҳида ўрин ажратилади. Шахсга йўналтирилган ўқитиш технологиялари самарали ҳисобланади. Ўқитишнинг ушбу технологиялари, талабанинг табиий қобилияти даражасида фанларни ўзлаштириш учун шароит яратадилар, шахс ривожига имконият туғдирадилар.

Ўқитишнинг режалаштирилган натижаларига кафолатли эришиш, ўқитиш жараёнини технологик ташкил этиш ва бошқарувчанлиги орқали таъминланади.

Ўқитиш жараёни сифати, олинган билим ва малакаларни мунтазам жорий диагностик тестлар ўтказиш, ўқитиш жараёнига замонавий педагогик технологиялар восита ва усуллари ёрдамида тузатишлар киритиш, орқали таъминланади. Режалаштирилган натижаларга эришилганлик, яқнуний назорат орқали баҳоланади.

Педагогик технология, ишлаб чиқариш-техникавий соҳанинг жараёнларига хос барча технологик белгиларга эга, шу жумладан унинг қайта такрорланиши, ушбу белги, тузилган педагогик-технологик хариталарни қўллаш орқали таъминланади. Шунинг учун педагогик технологияда, ўқитиш натижаларини режалаштириш ва унга кафолатли эришишни таъминлаш имконияти мавжуд.

Педагогик технологиянинг фарқли хуссиятлари ва афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- ***ўқув жараённинг қайта такрорланиши имконияти;***
- ***узлуксиз тесқари алоқани таъминлаш, ўқув жараёнига тузатишлар киритиш ўргатувчи цикларнинг мавжудлиги;***

- *ўқитиш натижаларини режаслаштириш ва унга эришишни кафолатлайди.*

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. «Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори». Т. 1997. 64 б.
2. Авлиякулов Н.Х. Замонавий ўқитиш технологиялари. Ўқув қўлланма. -Т: 2001. – 68 с.
3. Авлиякулов Н.Х. Практические основы модульной системы обучения и педагогической технологии. Ўқув қўлланма - Бухара: 2001. - 99 с.
4. Авлиякулов Н.Х., Мусаева Н.Н. Касб-хунар коллежларида касбий фанларнинг модулли ўқитиш технологиялари. Ўқув методик қўлланма. - Т.: Янги аср авлоди, - 2003. – 88 с.
5. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. - Ташкент: Молия, 2002.
6. Батышава С.Я., Шапаринский С.А. Основы профессиональной педагогики. - М: Высшая школа, 1977. - 504 с.
7. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М: Наука, 1989. - 192с.
8. Бородина Н.В., Самойлова Е.С. Модульная технология в профессиональном образовании: Учебное пособие. - Екатеринбург.: УГППУ, 1998. -27 с.
9. Давлетшин М.Г. Модульная технология обучения. – Т: ТГПУ, 2000.
10. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. - М: Знание, 1989 - 80 с.
11. Лаврентьев Г.В. Слагаемые технологии модульного обучения.- Барнаул, Изд.Алтайского гос.ун-та, 1994. - 108 с.
12. Махмутов М., Ибрагимов Г.И., Ушаков М.А. Педагогические технологии, развитие мышления учащихся. – Казань: 1993 – 88 с.
13. Назарова Т.С. Педагогические технологии новый этап эволюции. – М: Педагогика. 1997. - С. 20-26.